

взрослыми. Изд 2-е / Патрик Сансон. – М. : Теревинф, 2008. – С.161-194.

6. Terapia i edukacja osob z autyzmem wybrane zagadnienia / pod red. Doroty Danielewicz i Ewy Pisuli – Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej Marii Grzegorzewskiej, 2003. – S 90-93.

This article describes some of the most common methods of supporting and sustaining communication and ways of their implementation in a complex correction and developing work with children with autism.

Keywords: alternative means of communication, communicative competence, a simplified system of communication, autism spectrum disorders.

Отримано 19.9.2013

УДК 376-056:37.015.3

О.В. Романенко

НАПРЯМИ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню змісту роботи практичного психолога в системі інклюзивної освіти, зокрема, психодіагностичного, психокорекційного, консультативного та психотерапевтичного напрямів. Розкриваються специфічні риси діяльності психолога орієнтовно до особливостей розвитку учнів з психофізичними порушеннями.

Ключові слова: психодіагностика, психологічне консультування, психотерапія, психокорекція, психологічний супровід.

Статья посвящена рассмотрению содержания работы практического психолога в системе инклюзивного образования, в частности, психодиагностического, психокоррекционного, консультативного и психотерапевтического направлений. Раскрываются специфические черты деятельности психолога с учетом особенностей развития учеников с психофизическими нарушениями.

Ключевые слова: психодиагностика, психологическое консультирование, психотерапия, психокоррекция, психологическое сопровождение.

Розбудова демократичного суспільства в Україні супроводжується

змiнами в рiзноманiтних галузях людського буття та в iндивiдуальнiй свiдомостi кожної людини. Головним критерiєм цивiлізованостi суспiльства виступає ставлення громадян до людей, що характеризуються обмеженими можливостями життєдiяльностi. Готовнiсть прийняти їх як рiвноправних членiв суспiльства передбачає створення умов для повноцiнної реалiзацiї їхнiх здiбностей, духовного потенцiалу особистостi.

Одним iз шляхiв забезпечення рiвних прав для дiтей з особливими потребами є можливiсть навчатися в колективi здорових ровесникiв. Розширення кола соцiальних взаємин, створення умов спiвпрацi сприяє розвитку в цих дiтей активностi та самостiйностi, допомагає їм пiдготуватися до iнтеграцiї в суспiльство та засвоїти певнi соцiальнi ролi.

Рiзноаспектнi проблеми iнклюзивного навчання розглядалися у працях вiтчизняних науковцiв В. I. Бондаря, В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої, С. П. Миронової, Т. В. Сак, В. М. Синьова, А. Г. Шевцова, М. К. Шеремет та iн. Незважаючи на те, що в Украiнi прийнято законодавчу базу для здобуття освiти дiтьми з особливими потребами, впровадження цього процесу йде повiльно, недостатньо вивченими є механiзми його реалiзацiї. Однiєю з найбільш складних проблем у цiй галузi є розроблення системи психологiчного супроводу iнклюзивної освiти дiтей, що включає створення умов для їх повноцiнного розвитку та адаптацiї.

Метою даної статтi є визначення напрямiв роботи практичного психолога в системi iнклюзивної освiти орієнтовно до особливостей розвитку учнiв з психофiзичними порушеннями.

Традицiйно сфера дiяльностi шкiльного психолога охоплює освiтнiй та виховний модулі, що реалiзуються через психодiагностичний, психокорекцiйний, консультативний та психотерапевтичний напрями [3]. У системi iнклюзивної освiти цi напрями мають певну специфiку та мають бути спрямованi на виконання таких завдань:

- 1) проведення психодiагностичного обстеження дитини з метою встановлення її рiвня психiчного розвитку та iндивiдуально-психологiчних особливостей;
- 2) визначення об'єктивного потенцiалу розвитку дитини (за даними психолого-медико-педагогiчної консультацiї), зокрема, можливостi опанування освiтнього стандарту в передбаченi термiни;
- 3) дiагностика психологiчної готовностi дитини та її батькiв до iнклюзивного навчання;
- 4) розроблення для кожної дитини iндивiдуальної програми корекцiйно-реабiлітацiйної допомоги;
- 5) встановлення взаємодiї з батьками щодо надання допомоги дитинi у процесi навчання;
- 6) розроблення системи рекомендацiй для педагогiв щодо органiзацiї навчального середовища та побутових умов для дитини з

- особливими потребами, вибору навчальних програм, а також особливостей використання індивідуального та диференційованого підходу у навчально-виховному процесі;
- 7) моніторинг динаміки навчальної та соціально-психологічної адаптації дитини з психофізичними порушеннями в інклюзивному класі, перебігу її психічного та особистісного розвитку;
 - 8) проведення діагностично-профорієнтаційної та консультативно-профорієнтаційної роботи у старших класах, вивчення здібностей та нахилів учнів з метою правильного вибору ними професії, визначення шляхів саморозвитку та самовиховання.

На початковому етапі найважливішим є визначення психологічної готовності учня до навчання в інклюзивному класі. Якщо у дитини виявлені порушення інтелектуальної діяльності, це безпосередньо впливатиме як на її учбову діяльність, так і на міжособистісне спілкування. Тому діагностика особливостей інтелектуальної діяльності має провідне значення для побудови стратегії психолого-педагогічного вивчення дитини в цілому. Завдання шкільного психолога щодо індивідуального вивчення дитини за цим напрямом дещо полегшені, оскільки всі діти, що мають проблеми у розвитку, свого часу обстежувалися фахівцями психолого-медико-педагогічної консультації.

Вибір діагностичного інструментарію у практичній роботі психолога залежить від його досвіду та вподобань. Широкий арсенал методик дозволяє підібрати найбільш відповідні засоби обстеження мислительної діяльності дітей різного віку. Для складання висновків обстеження необхідно зіставити результати психодіагностичного дослідження з педагогічними характеристиками дитини та аналізом продуктів її діяльності, насамперед, вивченням зошитів. Так, наприклад, недоліки зорово-моторної координації у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату часто поєднуються із загальним відставанням інтелектуального розвитку: недостатністю сформованості мислительних операцій, обмеженою загальною обізнаністю, мовленнєвим недорозвитком. Це безпосередньо відобразатиметься у труднощах оволодіння навичками читання та письма.

Особливості розв'язання дитиною інтелектуальних завдань дозволяють психологу зробити припущення щодо впливу несприятливих чинників розвитку на структуру її пізнавальної діяльності. Тому при обстеженні дітей з психофізичними порушеннями психологу слід з'ясувати ступінь недорозвитку мислительних операцій, що визначається особливостями патогенезу – локальним фактором, незрілістю чи ушкодженням певних функцій. Слабка здатність дитини використовувати педагогічну допомогу у процесі виконання інтелектуальних завдань вказують на недостатню гнучкість мислення, що в подальшому виявиться у зниженій навчованості дитини.

Необхідним компонентом діагностики є вивчення особливостей емоційно-вольової сфери, що виступає важливою передумовою

успішності навчання дитини та забезпечує здатність до довільної регуляції своєї поведінки. Ця здатність забезпечує можливість дитини прийняти навчальне завдання, контролювати та коригувати власні дії у процесі його виконання орієнтовно до зразка чи умов завдання. Довільна регуляція власної поведінки та діяльності є новоутворенням старшого дошкільного віку. На основі засвоєних правил та норм поведінки учень стає готовим до прийняття навчального завдання та його виконання. Несформованість довільної регуляції поведінки супроводжується нестійкістю уваги, імпульсивністю. У процесі навчальної діяльності учні з несформованістю довільної регуляції мають значні прогалини у тих галузях знань, які здобуваються шляхом тривалих, цілеспрямованих зусиль. Без надання психокорекційної допомоги відставання в інтелектуальному розвитку посилюється з початком шкільного навчання.

Залежно від структури дефекту, емоційно-вольова незрілість дитини може мати різні прояви та взаємозв'язки з іншими розладами. Інформативний матеріал для цього дають спостереження за дитиною у процесі виконання нею інтелектуальних завдань, однак якщо завдання занадто складне для дитини, недоліки регуляції важко виявити. Тому для діагностики важливо зібрати додаткові відомості у процесі вивчення історії життя дитини, спостереження за її діяльністю, використання спеціальних методик.

У більшості випадків діти з психофізичними порушеннями характеризуються недостатньою пізнавальною активністю. Не зрозумівши, як потрібно виконувати завдання, не стикаючись раніше з аналогічними завданнями, ці діти не звертаються за допомогою до педагога, не просять додаткових пояснень, а пасивно очікують. Така дитина, більшою мірою, ніж здорова, потребує допомоги дорослого у вигляді аналітичного "розгортання" елементів мислительного завдання. Без такої допомоги та спеціального, поетапного навчання діти виявляються здатні лише до формального відтворення матеріалу, який вони вивчали на заняттях з педагогом. Це обумовлює необхідність розроблення психологом рекомендацій для педагогів щодо застосування диференційованого та індивідуального підходів до цих дітей у навчально-виховному процесі.

Важливим складником психологічної готовності дитини до інклюзивного навчання є мотиваційна готовність. У процесі опитування дитини та її батьків, а також спостереження за нею на етапі шкільної адаптації слід з'ясувати, чи охоче вона пішла до школи, як спілкується з педагогами (готовність до спілкування, емоційне ставлення, вміння адекватно відповідати на поставлені запитання), як ставиться до однокласників, чи відмічалися прояви тривожності у зв'язку з початком шкільного навчання, які зміни відбулися з дитиною з часу вступу до школи і до моменту обстеження, які труднощі подолані, які поглибились, як змінилося ставлення до відвідування школи.

У процесі психологічної діагностики психолог має також з'ясувати

особливості особистісної сфери дитини, оскільки вони можуть впливати на порушення навчально-пізнавальної діяльності. З іншого боку, негативні особистісні прояви можуть формуватися як вторинні, тобто бути наслідком неуспішного навчання. Важливо з'ясувати рівень та міру адекватності самооцінки дитини, її ставлення до себе, рівень домагань, наявність виражених акцентуацій характеру, соціальний статус у групі, характер міжособистісної взаємодії.

Ретельність та грамотність проведеної психодіагностичної роботи має вирішальне значення для розроблення індивідуальних програм психокорекції. На основі психодіагностики складаються висновки, формулюються цілі й завдання корекційно-розвивальної роботи. Діагностика та корекція здійснюються на всіх етапах роботи практичного психолога в системі інклюзивної освіти, тому корекційні засоби одночасно можуть виступати в якості діагностичних. Поглиблена діагностика забезпечує ефективність психологічної корекції, що має бути сконцентрована на глибинних витоках відхилень психічного розвитку, а не на зовнішніх проявах цих відхилень, що вимагає врахування складної ієрархії відношень між симптомами та їх причинами, розуміння структури дефекту.

У процесі розроблення індивідуальної корекційно-розвивальної програми психологу необхідно передбачити умови для усунення інформаційної та емоційної депривації дитини, формування необхідних навичок, знань і вмінь у різних видах діяльності, створення умов для ефективної соціальної взаємодії.

Основна мета корекційно-педагогічної роботи з дитиною, що має порушення в розвитку, – сформувати у неї передумови навчальної діяльності та навчити її саму вчитися в умовах інклюзії. Формування передумов навчальної діяльності відбувається на основі розвитку пізнавальних процесів: усіх видів сприйняття, пам'яті, уваги, мислення. Результатом такої роботи має бути готовність дитини до систематичного засвоєння знань.

В організації індивідуальної роботи з дитиною вихідними умовами є такі: 1) оцінка стану здоров'я і працездатності дитини; 2) врахування вікових особливостей та стану сформованості вікових новоутворень; 3) визначення специфіки мікросередовища; 4) якісні та кількісні показники психічного розвитку.

Практичний психолог має брати участь у розробленні загальної стратегії педагогічних впливів за двома основними напрямками: освітнім (забезпечити дитині певний рівень освіти) та корекційно-розвивальним (сприяти максимальному подоланню прогалин у розвитку). Зміст корекційно-розвивальної роботи визначається індивідуальними досягненнями і труднощами дитини в оволодінні знаннями та здатністю їх здобувати (навчуваністю). Корекційно-розвивальна робота з дітьми має здійснюватися як фронтально, так і на індивідуальних заняттях, що дає можливість вирішувати сукупність різнопланових завдань.

Психокорекційні заняття мають проводитися у відповідності з розвивально-корекційним компонентом навчального плану. Зміст занять розробляється орієнтовно до структури порушень і їх наслідків. Психосоціальна реабілітація націлена на соціалізацію учнів з психофізичними порушеннями в умовах інклюзії та поступове залучення їх до системи суспільних відносин. Складова, що стосується розвитку та корекції соціальної поведінки, пропонується в повному обсязі як для учнів з особливими потребами, так і для їх здорових однолітків.

Психолого-педагогічний супровід цієї категорії дітей має забезпечити в них орієнтування в навколишньому середовищі, здатність виконувати всі дії функціонального призначення самостійно і за оптимальний час. Впевненість у власних можливостях дитини закріплюється у процесі спільної діяльності зі здоровими ровесниками.

Практичний психолог в системі інклюзивної освіти здійснює психологічне консультування за характером розв'язуваних завдань: професійне, психолого-педагогічне, сімейне тощо. У цій системі вагома роль відводиться також просвітницькій роботі з батьками учнів, що спрямована на забезпечення гармонійних внутрішньосімейних взаємин та виступає важливою умовою прояву активності у дітей. Значна увага приділяється пом'якшенню в них емоційного дискомфорту, пов'язаного з хворобою дитини, попередженню неадекватної оцінки їх можливостей, невпевненості у вихованні, проєкції на дитину своїх дитячих позитивних якостей та недоліків, явищ гіперопіки.

У процесі просвітницьких бесід із батьками необхідно визначити умови для формування сприятливих особистісних установок у дитини, оскільки ранні соціальні взаємодії, які складаються перш за все у сім'ї, стають прототипом усіх її взаємодій у майбутньому. Важливо, щоб виховання дитини з психофізичними порушеннями було засновано на яasnих та доступних їй стандартах поведінки, які відповідають її можливостям. Враховуючи дефіцит власного досвіду та умов для повноцінного розвитку такої дитини, її недостатню самостійність, вона потребує чітко визначених з боку дорослих зовнішніх орієнтирів поведінки, що підвищує її здатність до внутрішнього самоконтролю, прогнозування наслідків власних вчинків та вчинків інших людей. Це дозволить їй більш точно формувати соціальні прогнози, успішніше взаємодіяти з соціумом та сприятиме зниженню тривожності внаслідок очікування негативних оцінок інших відносно себе, підвищить можливості регулювання різних ситуацій, які пов'язані з соціальними контактами.

Психотерапевтичний напрям роботи шкільного психолога в системі інклюзивного навчання реалізується через широке коло психологічних методів впливу, що призводять до певних змін в особистісному розвитку. У сучасній психотерапії актуальним є застосування інтегративних моделей. Залежно від того, що набуває пріоритетного

значення при з'ясуванні причин складнощів у розвитку дитини, психолог визначає можливості використання психодинамічного, когнітивно-поведінкового та гуманістичного підходів.

Застосування психодинамічного підходу дає змогу допомогти дитині чи підлітку з'ясувати неусвідомлені причини хворобливих проявів і таким чином впливати на мотивацію, спонукання, внутрішні конфлікти, які в свою чергу забезпечують розвиток та функціонування внутрішнього Я. З позицій цього напрямку доцільно використовувати два основні методи: ігротерапію та арт-терапію. В рамках цього підходу особливе значення для людей з проблемами в розвитку являє собою концепція А. Адлера [1]. Розглядаючи особистість як інтегральну частину соціуму, він вказував на позитивну природу людини, яка здатна сама творити свою долю. У процесі формування життєвих цілей особистості вирішальною є взаємодія трьох факторів: комплекс неповноцінності, його компенсація та соціальне середовище. Тому завданнями психотерапевтичної роботи має стати корекція почуття неповноцінності та пов'язаних із ним мотивів і прагнень, формування соціального інтересу, нових соціальних відносин, з перспективою вироблення нового стилю життя. Важлива роль належить використанню таких психотехнічних засобів, як позитивний настрій на заняття, аналіз особистісної позиції, заохочування в процесі занять, встановлення загальних цілей.

Застосування когнітивно-поведінкового напрямку психотерапії передбачає надбання дитиною нових установок на формування адаптивних форм поведінки та гальмування її дезадаптивних форм. З цією метою застосовують різноманітні психорегулювальні тренування, поведінкові тренінги, методики моделювання поведінки, когнітивні реконструювання. Когнітивний підхід передбачає направленість на пізнавальні структури психіки, розвиток раціонального мислення.

З позицій гуманістичного підходу у психотерапії основна увага психолога спрямовується на підтримання позитивної природи людини, її прагнення до самореалізації, надання допомоги в тому, щоб стати "цілком дієздатною особою". Основу психічного здоров'я визначає оптимальне співвідношення Я-реального та Я-ідеального. Для цього необхідно створити умови для реалізації особистісного потенціалу, вироблення впевненості у власних можливостях, що сприятиме формуванню самоповаги та самоприйняття [2].

Особливе місце в практиці інклюзії дітей з порушеннями функцій рухового апарату займає проблема перспективи подальшої професійної освіти. На сьогодні це питання є недостатньо розробленим. Такі діти часто не можуть оволодіти тими видами початкової трудової підготовки, які пропонуються в школі. Вирішення цього питання потребує узгоджених дій з боку органів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, психологічної служби освіти.

Таким чином, забезпечення синергетичного ефекту різних напрямів

роботи практичного психолога в системі інклюзивної освіти, системність та комплексність психологічної допомоги дітям з особливими потребами є необхідною умовою психосоціальної реабілітації, спрямовано на оптимізацію процесів у різних сферах їхньої життєдіяльності та вирішення проблеми інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Прогресс, 1995. – 296 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: становление человека / К. Роджерс. – М. : Наука. – 1994. – 480 с.
3. Семаго М. М. Диагностико-консультативная деятельность психолога образования: [метод. пособие] / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго [под общ. ред. М. М. Семаго]. – [2-е изд]. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 288 с. – (Библиотека психолога образования).

The article deals with the content of the practical psychologist in inclusive education, in particular, psycho-diagnostics, psycho-correction, psychological consulting and psychotherapeutic directions. Reveal the specific features of the psychologist allowing for the development of students with mental and physical disabilities.

Keywords: psycho-diagnostics, psychological consulting, psychotherapy, psycho-correction, psychological support.

Отримано 20.9.2013

УДК 376-056.263:159.922.76

И.К. Русакович

УЧЕТ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ГЛУХИХ УЧАЩИХСЯ ИЗ СЕМЕЙ СЛЫШАЩИХ И НЕСЛЫШАЩИХ РОДИТЕЛЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

У статті розглядаються особливості розвитку особистості учнів з порушеннями слуху у сім'ях чуючих і нечуючих батьків і можливості їх обліку в умовах спеціального та інтегрованого навчання.

Ключові слова: психологічні особливості, порушення слуху, вплив, сім'ї чують і нечуючих батьків, освіти.

В статье рассматриваются особенности развития личности учащихся с нарушением слуха в семьях слышащих и неслышащих родителей и